

Jáki Szaniszló a tudós, a hit védelmezője és a barát

Vizi E. Szilveszter

(E. Sylvester Vizi, MD, PhD, DSc, MHAS, HonFBPhS, esvizi@koki.mta.hu)

Főtisztelendő Perjel Úr! Excellenciás Püspök Úr!

Bencés Atyák!

Hölgyeim és Uraim!

Emléktábla avatással és konferenciával emlékezünk a győri születésű Jáki testvérekre. Emléket állítani kötelesség, tanulni a múltból pedig bölcsesség. „Sine preteritis, futura nulla” – tanította Simon Árkád OSB, a latintanárunk. A mába érő múlt nemcsak jelenünket, de jövőnket is befolyásolja. Ezért kell felmutatnunk elődeink értékhordozó gondolatait, eredményeit, munkásságát. Emlékezünk a három bencés szerzetesről, Jáki Zénóról, Szaniszlóról és Teodózról.

Ez utóbbiról annyit, hogy nagyon jól ismertem őt, testi-lelki jóbaráttal, Kovács Istvánnal, a budapesti kápolnaigazgatóval együtt járta a csángók földjét, a bukovinai búcsújáró falut, Kacsikát. P. Jáki Sándor Teodóz „Csángókról, Igaz tudósítások” (Justra Szolgáltató és Kereskedő Kft., 2002) c. könyvében részletesen írt erről. (Kovács Pistivel, a „Dokival” egyidőben jártunk a Sacre Coeur-be (Sophianum), a bencésekhez, közösen ministráltunk, együtt nőttünk fel.) Bíró püspök atyával búcsúztattuk a ravatalnál Pistit, a „Dokit”, akinek az utolsó szentséget Teodóz atya adta.

Engedjék meg, hogy egy nagy magyarról, aki bencés szerzetes volt, s kora nagy tudósai között emlegették, és megtisztelt engem a barátságával, Jáki Szaniszlóról beszéljek, munkásságát méltassam. Jáki Szaniszló (Stanley L. Jáki) Győrben, 1924. augusztus 17-én született, és Madridban, 2009. április 7-én halt meg. Templeton-díjas bencés szerzetes, teológus, fizikus, egyetemi tanár volt. Több mint hatvan világszerte elismert könyv és tanulmány szerzője, Immánuel Kant és Giordano Bruno műveinek angolra fordítója is volt.

1942. augusztus 6-án lépett a bencés rendbe (két testvére, Jáki Zénó és Jáki Teodóz szintén a rend tagjai), majd 1947-ben Pannonhalmán ünnepélyes fogadalmat tett Antonio Colombo szerzetes szerint (Antonio Colombo and Dennis Musk: Father Stanley L. Jaki, OSB: A Fighter for Truth (in: Inside the Vatican, pp. 25-27). 1948-ban, Assisiben szentelték pappá. Megelőzőleg, 1947-ben Rómába ment tanulni, ahol később, 1950-ben a bencések Pápai Athenaeum Szent Anzelm egyetemének teológiai fakultásán, Rómában doktorált (Benedictine Pontifical Univ. of Saint Anselmo), és *Les tendances nouvelles de l'ecclésiologie* címmel írta meg disszertációját. Majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, ahol teológiát és francia nyelvet kezdett tanítani. Az oktatást abba kellett hagynia mivel 1953-ban súlyos mandulaműtétje (tonsillectomia) után több évre legyengült a hangja: ahogy ő mondta „damnatus ad litteras”, vagyis „írásra kényszerített” ember lett. Hat magyar szerzetestársával

megalapította a Woodside-i bencés prioriátust, amelynek 1957 és 1960 között könyvelője is volt.

A New York-i Fordham Egyetemen a Nobel-díjas Victor F. Hessnél (aki a kozmikus sugárzás felfedezéséért kapta a díjat) kezdte el fizikai tanulmányait. 1957-ben doktorált kísérletes fizikából. Kutatási eredményeit Hess-el együtt publikálta (Jaki L. S., and Hess V.: A study of the distribution of radon, thoron, and their decay products above and below the ground. *J. of Geographical Research* 63: 373-390, 1958). Bátorságára volt jellemző, hogy a disszertációban a Heisenberg-féle bizonytalansági tényezőben is változást javasolt. 1961-1965 között a Princetoni Egyetemen ösztöndíjas kutató lett. A New Jersey állambeli South Orange-ben, a Seton Hall (katolikus) Egyetemen tanított, és 1971-ben a fizika professzora lett. Yale, Harvard, Sorbonne és a római Gregorian Pápai Egyetem is fogadta, oktatott, tanított, előadásokat tartott.

A fizika időszerű problémáit, a természettudományok kölcsönhatásait, a hit és a tudomány viszonyát tanulmányozta. A hit mai jogosultságát és érvényességét igazolta a tudomány eredményeinek figyelembevételével. Két előadássorozata is volt Oxfordban (a Balliol Collage vendégeként), valamint a Yale Egyetemen. Jáki Szaniszló tiszteletbeli tagja a Pápai Tudományos Akadémiának, levelező tagja a bordeaux-i Académie Nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts-nak. 1997-ben megkapta az MTA Széchenyi István-émlékplakettjét.

1987-ben Templeton díjat kapott, amelyet minden évben a vallás területén elért kutatási eredményekért adományoznak. A Templeton-díjat, a világ egyik legnagyobb összeggel járó kitüntetését John Templeton, egy amerikai, presbiteriánus üzletember 1972-ben alapította. Az elismerés korábbi díjazottjai között volt Kalkuttai Teréz anya, a Dalai Láma és Desmond Tutu dél-afrikai anglikán érsek. Elnyerte ezt a díjat - 1998-ban - Sternberg Zsigmond, magyar származású, brit üzletember is. Ő a vallások közti közeledés szorgalmazásában játszott fontos szerepet. Közreműködött az auschwitzi karmelita kolostor körüli vita rendezésében, és 1986-ban ő szervezte meg az első pápai látogatást egy zsinagógába. Sőt, tárgyalásokat folytatott a Vatikánnal Izrael állam elismeréséről is.

Szaniszló atya 42 éves volt 1966-ban, amikor első könyve megjelent („The relevance of Physics.” Chicago: University of Chicago Press, 1966). Magyarul 2004-ben látott napvilágot „A fizika látóhatára” címmel (Kairosz Kiadó, 2004). A könyv sikert aratott, de sokak ellenzését is kiváltotta. A Nobel-díjas Abdus Salam írt recenziót a The New Scientist-ban, főleg a 4. fejezetet kritizálta. A folyóirat viszont olvasásra javasolta mindenkinek (The New Scientist March 3, 1977, p. 5453). A világhírű Zürichi Politechnikai Egyetemről Walter Heitler, a kvantummechanika felfedezője egyenesen, kötelező olvasmánnyá tette volna a fizikusok számára.

A szerző könyvében élesen bírálta Francis Bacont, René Descartes-ot és az őket követőket, a 19. századi francia „enciklopédisták” és brit utilitaristák nézeteit. Szaniszló atya érve az volt, hogy az említetteket és - személyes befolyásuk miatt - a tudomány fejlődését is három előítélet sújtja: az empirizmus, az idealizmus és az antiklerikalizmus. Az 1957-ben írt doktori tézisében (*Les Tendances Nouvelles de l’Ecclésiologie*) leírt egy gondolatot (öt évvel az II. Vatikáni Zsinat előtt), mely szerint - ecclésiologiai szempontból - Krisztus fontosabb, mint az egyház. A zsinat első mondatában így fogalmazott: *„Lumen gentium cum sit Christus”*. Jáki disszertációjában végül Szent Ágostont idézte: *„Tenete ergo carissimi, tenete omnes unanimiter Deum Patrem et Matrem Ecclesiam!”* Azaz: „Kedves szeretteim, egy a gondolatunk, Isten a mi apánk, Egyházunk az anyánk”; ily módon megelőlegezte a II. Vatikáni Zsinat mondandóját.

Szaniszló atya könyvét (*The Relevance of Physics*, magyarul: *A Fizika látóhatára*, Abigél, Budapest, 1996) további 40 kötet követte. 1970-ben a Rockefeller Egyetemtől megkapta a Lecomte du Nouy-díjat, a „Brain, Mind and Computers” c. művéért.

A Princetonban (NJ) kapott ösztöndíjjal és a kísérletes fizika területén végzett tudományos munkásságával, a Nobel-díjas Hess-el való együttműködésével, a forráskutatás fontosságát sajátította el, és befolyásolta tevékenységét. A Princeton-i egyetem könyvtára – erről többször mesélt nekem – csodálatos gazdagsága, a XVII-XIX. sz.-ból származó művek sokasága és szabad

hozzáférhetősége az oka, hogy - amerikai tartózkodása alatt - állandó lakhelye mindig Princeton közelében volt. Itt említem meg, hogy 2010-ben (április 13-án) nemzetközi konferenciát tartottak Stanley L. Jaki emlékére Rómában, amelyen az előadókon (<http://www.sljaki.com/foundation.html>) kívül jelen volt Marcelo Sanchez Sorrondo a Pontifical Academy of Sciences elnöke és Teodoz atya is. Paul Michael Haffner atya bejelentette a „*The Father Stanley L. Jaki Foundation*” megalakulását.

Meg kell említenem, hogy Newman bíborost mesterének tekintette, könyvet írt gondolatairól (l. Newman”s Challenge, magyarul „Newman kihívásai, Jel Kiadó, Bp., 2001). Jáki Szaniszlót, mint fizikust, lépten-nyomon tudományága és a teológia, valamint a filozófia kapcsolata érdekelte (l. Fermantle Lectures, Oxford, Balliol College, 1977 „The Origin of Science and the Science of its Origin).

T. H. Huxley (biológus, 1825-1895) a Royal Society elnöke - Jáki szerint - klasszikus példáját mutatta annak, hogy milyen mértékben vakítja el magát az ember, ha egyoldalúan és kizárólagosan csak a tudományos módszerekben hisz. Jáki nem szerette, sőt, elutasította azokat a teológusokat, akik kizárólag csak a hit erejében hisznek, és nem észlelik, hogy a fideisztikus érvelés ürességet takar (Biblia és Tudomány. p. 13). Keményen bírálta Huxleyt is. A Bibliát nem lehet szó szerint magyarázni (biblikus fanatizmus), és nem szabad betűről betűre, minden kritika nélkül elfogadni a Genezis 1 kozmogóniáját, vagy a vízözön történetét.

T. H. Huxley - két évvel még halála előtt - 1893-ban előszót írt „*Science and the Hebrew Tradition*” c. esszé-gyűjteményéhez, amelyben arról elmélkedett, hogy: „Valahányszor a bibliaimádat megerősödött, bigottság és kegyetlenség társult hozzá”. A bibliaimádat, vagyis, amikor a Biblia minden egyes mondatát betű szerint igaznak tartották - vélekedett Jáki -, arra kényszerítette a papság jónéhány tagját, hogy könnyedén, sőt, semmibe vegye a tudomány rendelkezésre álló bizonyosságát. Ez hiba volt, és hiba ma is. Így ír a „Biblia és Tudomány” (Bible and Science, Christendom Press, 1996) c. könyve előszavában: „A Biblia és a tudomány viszonyának tárgyalása helyett ezért joggal beszélhetünk a Krédó és a tudomány viszonyáról. Ha így teszünk, igazságot szolgáltatathatunk az előbbi viszony történelmi valóságának is. Akármi is volt az egyházatyák elképzelése a tudományról, végül is a Krédó volt, amelyet meg akartak védeni, valahányszor a tudományos ismeret ellentmondani látszott ennek vagy annak a bibliai szövegnek.”

Jáki szerint teljesen új megközelítés szükséges a Genézis, a teremtéstörténet megértéséhez is (l.: Jáki, Sz. Age of Scientific Cosmogogenesis c. fejezetet, Genesis 1 Through the Ages; Thomas More Press; London, N.Y. Wethersfield Institute, 1992) szerinte az a mondat, hogy „Kezdetben teremtette az Isten az eget és a földet”, az a „mindenség” megteremtését a retorika eszközével (*totum per partes*) jeleníti meg. A 6 nap alatt történeteket Jáki úgy értelmezte, hogy az „Isten teremtő

munkája a *mindenségre* irányul”*, és nem részletenként alkotta meg a világmindenséget. Minden egyes nap az „egész” születik meg, csak a Teremtéstörténetben más-más értelmezéssel (ég, föld, stb.) ismétlődik. A végtelen távolság is csak kvalitatív módon létezik, ahogy szerintem is, a világmindenség egyre gyorsuló sebességgel történő tágulását se lehet számszerűen kifejezni. Fanatikus vakságra vezetőnek tartott minden erőfeszítést, bármennyire megfontolt volt is, amely arra irányult, hogy a Genézis 1-et időben és térben - pontról-pontra összeegyeztesse a geológia, a paleontológia, a fejlődélmélet, a csillagászat és a fizika eredményeivel. Egyébként ezek a „konkordizmus” néven ismert próbálkozások az 1890-es években voltak rendkívül divatosak. Keményen kritizálta Kálvint („ámbár jóval racionálisabban gondolkodott”), (Biblia és Tudomány, p., 116), Luthert a Teremtéstörténettel kapcsolatos magyarázataik miatt, amelyek már koruk tudományos nézeteivel is teljesen ellentétesek voltak, és a Biblia szó szerinti magyarázatát jelentették (biblicizmus).

Szaniszló atya igen gyakran hivatkozott Sir George Gabriel Stokes-ra (1849-1903), Stephen Hawking tanszéki elődjére, amikor a „semmiből való teremtés”-ről beszélt (l. Biblia és Tudomány, p., 158).

A Kinyilatkoztatással kapcsolatos megértésünknek meg kell felelnie - korunkban - annak a bizonyosságnak, amelyhez a tudomány bámulatra méltó pontos

---

* „... the Lord hath made all these things” (Book of Job 12.9);
 „But the Lord hath made all things” (Ecclesiasticus 43.37). „The Lord hath made all things” (Book of Proverbs, 16.4).

méréseket szolgáltat a fizikai világról. Ennek a megfelelésnek még a leghalványabb elhanyagolása is kétségbe vonhatja azt az alapvető teológiai kijelentést, miszerint a kinyilatkoztatás forrásánál egy végtelenül racionális Isten van.

Az XX. és a XXI. század kultúrájára jellemző, hogy a „számok rabságában” sínylődik: „a mennyiségek érzéketlenné tették a társadalom nagy részét a nem számokat jelölő szavak iránt” - írta Szaniszló atya. Szerintem arra gondolt, hogy a tudománynak nincsenek határai, de korlátai vannak a jelenségek mérhetőségének. Ami nem mérhető, az nem a tudomány tárgya, sokkal inkább a humán gondolkodás területe. E gondolat jegyében - a két mérhető közötti mérhetetlen miatt - fordult Szent Ágostonhoz.

Szent Ágoston Consentius barátjához írt levelében – Jáki így érvel – (Ágoston) „... a hit és az ész közötti viszonyról ír, sokat beszél arról a fényről, amit egyedül a hit képes szolgáltatni olyan valóságokról, amelyeket az ész egyedül nem képes felismerni. De Ágoston arra is figyelmeztet, hogy a hit értékének megbecsülése közben nagyon kell értékelni az észet is. Az értelem valamiképpen mindig elől jár, jegyzi meg Szent Ágoston, mivel csak akkor hihetünk valamit, amikor valamiképpen tudjuk, hogy mi is az, amit hinnünk kell. Ágoston tehát biztatja barátját, hogy szeresse az értelmet: „intellectum valde ama”).

Ezalatt az értelem alatt Ágoston sokkalta többet értett, mint az elmének azon képességét, hogy tud mennyiségeket ismerni. Ő távolról sem volt olyasvalaki, aki

a mennyiségek értékét lefokozta volna. Gyakran idézte - a legnagyobb elismerés hangján - a Bölcsesség könyvében lévő verset, amely vallja, hogy Isten a világban mindent mérték, szám és súly szerint rendezett el, azaz három olyan paraméter alapján, amelyek mindegyikében a mennyiségek uralkodnak.”

Jáki Szaniszló tudományos munkássága joggal tekinthető a Fides et Ratio (angolul Faith and Reason), II. János Pál 1998-ban kiadott, pápai enciklikája gondolatvilága részének. Az enciklika első mondata: „A hit és az ész (fidesz et ratio) olyan, mint két szárny, melyekkel az emberi szellem fölemelkedik az igazság szemlélésére.”

Főtisztelendő Urak! Hölgyeim és Uraim!

Elismeréssel adózunk e három bencés szerzetesnek, a Jáki testvéreknek. Vegyünk példát Jáki Szaniszlóról, aki Győrben a Széchenyi István Műszaki Főiskola Jedlik Ányos-ról elnevezett előadótermének felavatásán mondott beszédében („A természettudomány eredete, 1991. november 25. A Keresztény Értelmiségek Szövetsége győri szervezete kiadása) a következőt hangoztatta: „Miránk, győri tudósokra hárul az a feladat, hogy Jedlik Ányos nevét megismertessük a nagyvilággal, aminek angol a fő nyelve. Ránk vár az a feladat, hogy jóvátegyük az elmúlt rendszer óriási mulasztását, amelynek egyik fő bűne az ideológiai szűklátókörűség volt.” Jedlik Ányos emléke is ennek az áldozata, nem került róla egyetlen rövidke lexikoncikk sem a húszkötetes Dictionary of Scientific Biography című sorozatba. Úgy látszik, hogy Jedlik, a bencés tanár nem illett az akkori

Akadémia - elsősorban ideológiai szempontokat, nem pedig a magyar tudomány érdekeit szem előtt tartó válogatásaiba.

A győri Városháza dísztermében, 2000. február 22-én tartott előadásában („Egy város, egy Jedlik, egy egyetem”), amelyet a 700 oldalas, Ferenczy György Viktor alkotta Jedlik-könyv bemutatása alkalmából rendeztek, Jedlik Ányost, a fizika professzorát, Eötvös Loránd elődjeként méltatta.

Önéletrajzi írásában nagy hálával emlegette fizika-tanárait, Legányi Norbertet és Simonyi Kúnót. Egy alkalommal azt kérdeztem Tőle, hogy első Ph.D. disszertációját, amit 1957-ben alkotott, miért franciául írta? Azt válaszolta, hogy néhány, franciául olvasott cikk az oka, de főleg francia tudása, ami Győrben, a bencés gimnázium francia tanára eredményes oktatásának volt köszönhető. Megemlékezett erről önéletrajzi írásában is.

Legyünk büszkék Jáki Szaniszlóra, a győri bencés gimnázium neveltjére, a bencés szerzetesre, a tudósra, a hit védelmezőjére, a *Scutum fidei*-re. Számomra nagy megtiszteltetés volt a barátsága. Ma is emlékszem a végtelenül szerény emberre, aki minden találkozásunkkor ajándékot hozott. Könyveket. Őrzöm az együtt töltött órák emlékét, a beszélgetések hangulatát, a gondolatok ütköztetésének hatását. Jáki Szaniszló, a tudós, a fizikus és a teológus, a tudomány eredményeiben, de, ami még ennél is fontosabb, a tudománytörténet ismeretében valóban *Scutum fidei* volt, aki tudta, hogy az igazsághoz az ész és a hit, a mérhető és a mérhetetlen segítségével lehet eljutni, még akkor is, ha az eredmény csak

részigazság. Paul Michael Haffner, a szerzetes, Jáki Szaniszló teológia professzora, aki első életrajzírója („Creation and Scientific Creativity: A Study in the Thought of S. L. Jaki) is volt és a róla elnevezett alapítvány elnöke, meleg szavakkal köszöntötte az egybegyűlteket, és áldását küldte az emléktábla avatásához és a konferenciához.

Köszönöm!